

No Φ093.18/1687

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Υπόθεση Α.Π.Ε.Π. κατά της Ελλάδος

(Προσφυγή υπ' αριθ. 31423/96)

Απόφαση

Στρασβούργο, 25 Μαρτίου 1999

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ, 25.03.99

[υπογραφή:]

Michèle de SALVIA

ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΥΠΟΘΕΣΗ Α.Π. , Ε.Π. ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Προσφυγή υπ' αριθ. 31423/96)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

25 Μαρτίου 1999

Στην υπόθεση Α.Π. , Ε.Π. κατά της Ελλάδος,

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το οποίο, συμφώνως προς το άρθρο 27 της Συμβάσεως για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»), όπως τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο υπ' αριθ. 11 (1), και συμφώνως προς τις οικείες διατάξεις του Κανονισμού του (2), συγκροτήθηκε από Διαρκές Τμήμα απαρτιζόμενο από τους εξής δικαστές:

L. WILDHABER, *Πρόεδρος,*

E. PALM,

L. FERRARI BRAVO,

GAUKUR JORUNDSSON,

L. CAFLISCH,

I. CABRAL BARRETO,

F. TULKENS,

W. FUHRMANN,

M. FISCHBACH,

B. ZUPANCIC,

J. HEDIGAN,

W. THOMASSEN,

M. TSATSA-NIKOLOVSKA,

T. PANTIRU,

E. LEVITS,

K. TRAJA,

N. ΒΑΛΤΙΚΟΣ, *δικαστής ad hoc*

και M. DE SALVIA, *Γραμματέα,*

Σημειώσεις της Γραμματέως

(1)(2) Ετέθη σε ισχύ την 1^η Νοεμβρίου 1998.

Αφού διασκέφτηκε σε συμβούλιο, στις 26 Νοεμβρίου 1998 και 24 Φεβρουαρίου 1999,

Εκδίδει την ακόλουθη απόφαση, η οποία υιοθετήθηκε κατά την τελευταία ως άνω ημερομηνία:

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Την υπόθεση παρέπεμψε στο Δικαστήριο, όπως τούτο ιδρύθηκε δυνάμει του παλαιού άρθρου 19 της Συμβάσεως (3), η Ελληνική Κυβέρνηση («η Κυβέρνηση»), στις 18 Μαΐου 1998, εντός της τριμήνου προθεσμίας, την οποία όριζαν τα παλαιά άρθρα 32 § 1 και 47 της Συμβάσεως. Αρχικά, είχε υποβληθεί κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας η (υπ' αριθ. 31423/96) αίτηση δύο υπηκόων του Κράτους αυτού, των Α. και Ε.

Π. , της οποίας επελήφθη η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων («η Επιτροπή»), στις 6 Φεβρουαρίου 1996, δυνάμει του παλαιού άρθρου 25.

Η αίτηση της Κυβερνήσεως παραπέμπει στα παλαιά άρθρα 44 και 48, ως και στη δήλωση της Ελληνικής Κυβερνήσεως ότι αναγνωρίζει ως υποχρεωτική τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου (παλαιό άρθρο 46). Με την αίτηση αυτή ζητείται η έκδοση αποφάσεως κρίνουσας εάν από το πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως συνάγεται ότι το εναγόμενο Κράτος δεν συμμορφώθηκε προς τα υπό των άρθρων 6 § 1 της Συμβάσεως και 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1 οριζόμενα.

(3) Από της ενάρξεως ισχύος του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 11, με το οποίο τροποποιήθηκε η διάταξη αυτή, το Δικαστήριο λειτουργεί διαρκώς.

2. Ανταποκρινόμενοι στην πρόσκληση, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 33 § 3 δ) του παλαιού Κανονισμού Α (4), οι προσφεύγοντες δήλωσαν ότι επιθυμούν να συμμετάσχουν στη διαδικασία και να διορίσουν δικηγόρους (άρθρο 30 του Κανονισμού Α).

3. Υπό την ιδιότητα του Προέδρου του Τμήματος, το οποίο είχε αρχικά συγκροτηθεί (παλαιό άρθρο 43 της Συμβάσεως και άρθρο 21 § 6 του Κανονισμού Α) κυρίως για να εξετάσει διαδικαστικά θέματα δυνάμενα να ανακύψουν πριν την έναρξη ισχύος του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 11, ο κ. Thór Vilhjálmsson, τότε Αντιπρόεδρος του Δικαστηρίου, συνεννοήθηκε, μέσω της Γραμματέως, με τον πληρεξούσιο της Κυβερνήσεως, τους δικηγόρους των προσφευγόντων και τον πληρεξούσιο της Επιτροπής, σχετικά με την οργάνωση της εγγράφου διαδικασίας. Συμφώνως προς την εκδοθείσα σχετική διάταξη, η Γραμματέας παρέλαβε τα υπομνήματα των προσφευγόντων και της Κυβερνήσεως, στις 22 και 24 Σεπτεμβρίου 1998 αντίστοιχα.

4. Στις 4 Ιουνίου 1998, η Επιτροπή προσκόμισε το φάκελο τον -v- αφορούντα τη διαδικασία, η οποία διεξήχθη ενώπιόν της. Η Γραμματέας είχε καλέσει την Επιτροπή να προσκομίσει τον σχετικό φάκελο, με εντολή του Προέδρου του Τμήματος.

(4) Σημείωση της Γραμματέως: ο Κανονισμός Α εφαρμόζεται εφ' όλων των υποθέσεων, οι οποίες παραπέμφθηκαν στο Δικαστήριο πριν την 1^η Οκτωβρίου 1994 (έναρξη ισχύος του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 9) και, εν συνεχεία, στο διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στην ημερομηνία αυτή και στην 31^η Οκτωβρίου 1998, μόνον επί των υποθέσεων, οι οποίες αφορούν τα Κράτη, τα οποία δεν δεσμεύονται από το εν λόγω Πρωτόκολλο

5. Μετά την έναρξη ισχύος του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 11, την 1^η Νοεμβρίου 1998, και συμφώνως προς το άρθρο 5 § 5 του εν λόγω Πρωτοκόλλου, η εξέταση της υποθέσεως ανετέθη στο Διαρκές Τμήμα του Δικαστηρίου. Το εν λόγω Διαρκές Τμήμα απαρτιζόταν αυτοδικαίως από τους κ.κ. Κ.Λ.ΡΟΖΑΚΗ, εκλεγμένο δικαστή ελληνικής υπηκοότητας (άρθρα 27 § 2 της Συμβάσεως και 24 § 4 του Κανονισμού), L.WILDHABER, Πρόεδρο του Δικαστηρίου, από την κυρία Ε.PALM, Αντιπρόεδρο του Δικαστηρίου, ως και από τους κ.κ. J.-P.COSTA και M.FISCHBACH, Αντιπροέδρους του Τμήματος (άρθρα 27 § 3 της Συμβάσεως και 24 §§ 3 και 5α) του Κανονισμού). Ορίσθηκαν, επίσης, για να συμπληρωθεί ο αριθμός μελών του Διαρκούς Τμήματος, οι κ.κ. L.FERRARI BRAVO, GAUKUR JORUNDSSON, L.CAFLISCH, I.CABRAL BARRETO, W.FUHRMANN, B.ZUPANCIC, J.HEDIGAN, η κυρία W.THOMASEN, η κυρία M.TSATSA-NIKOLOVSKA, οι κ.κ. T.PANTIRU, E.LEVITS και K.TRAJA (άρθρα 24 § 3 και 100 § 4 του Κανονισμού).

Εν συνεχεία, ο κ. ΡΟΖΑΚΗΣ, ο οποίος είχε συμμετάσχει στην εξέταση της υποθέσεως από την Επιτροπή, εξαιρέθηκε από το Διαρκές Τμήμα (άρθρο 28 του Κανονισμού). Ακολούθως, η Κυβέρνηση όρισε τον κ. Ν.ΒΑΛΤΙΚΟ όπως συμμετάσχει ως δικαστής *ad hoc* (άρθρα 27 § 2 της Συμβάσεως και 29 § 1 του Κανονισμού). Εν συνεχεία, η κυρία F.TULKENS, αναπληρώτρια δικαστής, αντικατέστησε τον κ. COSTA, λόγω κωλύματος του τελευταίου (άρθρο 24 §§ 1 και 5β)).

6. Συμφώνως προς την απόφαση του Προέδρου, η συζήτηση διεξήχθη κατά τη διάρκεια δημοσίας συνεδριάσεως, στις 26 Νοεμβρίου 1998, στο Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, στο Στρασβούργο. Προηγουμένως, είχε λάβει χώρα μία προκαταρκτική

συνεδρίαση.

Παρέστησαν:

- για την Κυβέρνηση

ο κ. Μ.ΑΠΕΣΣΟΣ, Πάρεδρος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους,

εκπρόσωπος του πληρεξουσίου,

η κυρία Β.ΠΕΛΕΚΟΥ, Δικαστική Αντιπρόσωπος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους,

σύμβουλος,

- για τους προσφεύγοντες

ο κ. Γ.ΦΟΥΦΟΠΟΥΛΟΣ, Δικηγόρος Αθηνών,

ο κ. Φ.ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Δικηγόρος Αθηνών,

δικηγόροι,

Το Δικαστήριο άκουσε τις δηλώσεις των κ.κ. ΦΟΥΦΟΠΟΥΛΟΥ, ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ και ΑΠΕΣΣΟΥ.

7. Οι προσφεύγοντες και η Κυβέρνηση προσκόμισαν διάφορα έγγραφα, είτε τη αιτήσει του Προέδρου, είτε ενεργούντες αφ' εαυτών.

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

I. ΟΙ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ

A. Ιστορικό

8. Στις 9 Ιανουαρίου 1989, το Ελληνικό Δημόσιο προέβη, με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, και δυνάμει του Α.Ν. 797/1971 περί απαλλοτριώσεων και του Ν. 653/1977 περί υποχρεώσεων παρόδιων ιδιοκτητών προκειμένου περί διανοίξεως εθνικών οδών, σε απαλλοτρίωση πλέον των 150 ακινήτων, μεταξύ των οποίων και τμήματος ακινήτων των προσφευγόντων, για τους σκοπούς της κατασκευής της νέας Εθνικής Οδού Σταυρού-Ελευσίνας. Απαλλοτριώθηκε, μεταξύ άλλων, οικόπεδο εμβαδού 8 402 μ², ιδιοκτησίας των προσφευγόντων. Το οικόπεδο αυτό αποτελούσε τμήμα μεγαλύτερης εκτάσεως.

Με το Ν. 653/1977, έχει καθιερωθεί τεκμήριο, συμφώνως προς το οποίο, προκειμένου περί κατασκευής νέας εθνικής οδού, οι παρόδιοι ιδιοκτήτες αποκομίζουν όφελος. Προβλέπει, επομένως, ότι οφείλουν να συμμετάσχουν στα έξοδα απαλλοτριώσεως των ακινήτων αυτών (παράγραφοι 23-24 κατωτέρω).

Κατ' εφαρμογή του τεκμηρίου αυτού, η Διοίκηση έκρινε, εν προκειμένω, ότι οι προσφεύγοντες είχαν αποκομίσει οικονομικό όφελος από την κατασκευή της εθνικής οδού, όφελος δυνάμενο να συμψηφίσει το δικαίωμα αποζημιώσεως για 1 440 μ² του απαλλοτριωθέντος οικοπέδου. Συνεπώς, οι προσφεύγοντες αποζημιώθηκαν μόνο για 6 962 μ².

Β. Η διαδικασία δικαστικού προσδιορισμού της αποζημιώσεως

9. Στις 5 Ιουνίου 1991, το Ελληνικό Δημόσιο κατέθεσε ενώπιον του Πρωτοδικείου Αθηνών αγωγή, με την οποία ζητούσε

τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημιώσεως ανά τετραγωνικό μέτρο.

10. Στις 20 Νοεμβρίου 1991, το Πρωτοδικείο Αθηνών καθόρισε προσωρινή αποζημίωση 52 000 δραχμών ανά τετραγωνικό μέτρο (απόφαση 696/1991).

11. Στις 5 Μαρτίου 1992, το Ελληνικό Δημόσιο άσκησε ενώπιον του Εφετείου Αθηνών έφεση, με την οποία ζητούσε τον οριστικό προσδιορισμό της αποζημιώσεως.

12. Η συζήτηση ενώπιον του Εφετείου διεξήχθη στις 9 Μαρτίου 1993. Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι η πραγματική αξία του οικοπέδου ανήρχετο σε 100 000 δραχμές το τετραγωνικό μέτρο, και προσκόμισαν ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων δύο εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης, βάσει των οποίων η αξία του εν λόγω οικοπέδου ανήρχετο σε 70 000 - 100 000 δραχμές και 130 000 δραχμές το τετραγωνικό μέτρο αντίστοιχα. Επίσης, προς θεμελίωση της εκτιμήσεώς τους, επικαλέσθηκαν επίσημη έκθεση του Σώματος Ορκωτών Εκτιμητών, βάσει της οποίας η αξία του οικοπέδου ανήρχετο σε 53 621 δραχμές το τετραγωνικό μέτρο.

13. Με την από 24 Ιουνίου 1993 απόφαση (4055/1993), το Εφετείο Αθηνών προέβη σε οριστικό καθορισμό της αποζημιώσεως ανερχομένης σε 52 000 δραχμές το τετραγωνικό μέτρο.

14. Στις 20 Δεκεμβρίου 1993, οι ενδιαφερόμενοι προσέφυγαν στον Άρειο Πάγο, αλλά δεν κατέθεσαν την αίτηση αναιρέσεως νωρίτερα από τις 15 Ιουνίου 1994. Στην αίτησή τους, υποστήριξαν ότι η απόφαση του Εφετείου δεν ήταν επαρκώς αιτιολογημένη και ότι το Εφετείο είχε προβεί σε οριστικό προσδιορισμό της αποζημιώσεως χωρίς να λάβει υπ' όψη του τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ακινήτου τους. Η συζήτηση διεξήχθη στις 31 Μαΐου 1995.

15. Στις 20 Ιουνίου 1995 (απόφαση 1060/1995), ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αίτηση των προσφευγόντων. Η απόφαση αυτή καθαρογράφηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 1995 και οι προσφεύγοντες παρέλαβαν αντίγραφο στις 9 Οκτωβρίου 1995. Ο Άρειος Πάγος δεν κοινοποιεί τις αποφάσεις του.

II. ΟΙΚΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

A. Το Σύνταγμα

16. Το οικείο άρθρο του Συντάγματος του 1975 ορίζει ότι:

Άρθρο 17

«1. Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος.

2. Κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια που έχει αποδειχθεί με τον προσήκοντα τρόπο, όταν και όπως ο νόμος ορίζει, και πάντοτε αφού προηγηθεί πλήρης αποζημίωση, που να ανταποκρίνεται στην αξία την οποία είχε το απαλλοτριούμενο κατά το χρόνο της συζήτησης στο δικαστήριο για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης. Αν ζητηθεί απευθείας ο οριστικός προσδιορισμός της αποζημίωσης, λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το χρόνο της σχετικής συζήτησης στο δικαστήριο.

3. Η ενδεχόμενη μεταβολή της αξίας του απαλλοτριουμένου

μετά τη δημοσίευση της πράξης απαλλοτρίωσης, και μόνο εξαιτίας της, δεν λαμβάνεται υπόψη.

4. Η αποζημίωση ορίζεται πάντοτε από τα πολιτικά δικαστήρια. Μπορεί να οριστεί και προσωρινά δικαστικώς, ύστερα από ακρόαση ή πρόσκληση του δικαιούχου, που μπορεί να υποχρεωθεί κατά την κρίση του δικαστηρίου να παράσχει για την είσπραξή της ανάλογη εγγύηση, σύμφωνα με τον τρόπο που νόμος ορίζει.

Πριν καταβληθεί η οριστική ή προσωρινή αποζημίωση διατηρούνται ακέραια όλα τα δικαιώματα του ιδιοκτήτη και δεν επιτρέπεται η κατάληψη.

Η αποζημίωση που ορίστηκε καταβάλλεται υποχρεωτικά το αργότερο μέσα σε ενάμισι έτος από την δημοσίευση της απόφασης για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης και, σε περίπτωση απευθείας αίτησης για οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης, από τη δημοσίευση της σχετικής απόφασης του δικαστηρίου, διαφορετικά η απαλλοτρίωση αίρεται αυτοδικαίως.

(...)

B. Ο Αναγκαστικός Νόμος 797/1971 περί απαλλοτριώσεων

17. Ο Α.Ν. 797/1971 των 30 Δεκεμβρίου 1970/1^{ης} Ιανουαρίου 1971 αποτελεί την κύρια νομοθεσία που διέπει τις απαλλοτριώσεις, κατ' εφαρμογή των αρχών που αναφέρονται στις συνταγματικές διατάξεις.

18. Το Κεφάλαιο Α του Αναγκαστικού Νόμου ορίζει τη διαδικασία και τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται πριν την ανακοίνωση της απαλλοτριώσεως.

Συμφώνως προς το άρθρο 1 § 1 α), εάν επιτρέπεται από το νόμο για λόγους δημοσίου συμφέροντος, η απαλλοτρίωση αστικών ή αγροτικών ιδιοκτησιών ή η διεκδίκηση εμπραγμάτων δικαιωμάτων επ' αυτών ανακοινώνεται με κοινή απόφαση του αρμοδίου σε θέματα απαλλοτριώσεως Υπουργού και του Υπουργού Οικονομικών.

Το άρθρο 2 § 1 ορίζει τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται πριν την έκδοση αποφάσεως, με την οποία ανακοινώνεται μία απαλλοτρίωση. Ειδικότερα: α) κτηματολογικό διάγραμμα, στο οποίο εμφανίζεται η προς απαλλοτρίωση έκταση, και β) κατάλογος των ιδιοκτητών των ακινήτων, το εμβαδόν τους, τα όρια τους και τα κυριότερα χαρακτηριστικά των επ' αυτών ανεγερθέντων κτιρίων.

19. Το Κεφάλαιο Β του Αναγκαστικού Νόμου ορίζει τις διατυπώσεις εφαρμογής της απαλλοτριώσεως.

Ο ενδιαφερόμενος πρέπει να εισπράξει αποζημίωση, σύμφωνα με τα ανωτέρω. Η κτήση της κυριότητας από το μέρος υπέρ του οποίου αποφασίσθηκε η απαλλοτρίωση (άρθρα 7 § 1 και 8 § 1) αρχίζει από της ημερομηνίας καταβολής της αποζημιώσεως ή από της ημερομηνίας δημοσιεύσεως στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της καταθέσεως της αποζημιώσεως στο Ταμείο Παρακαταθηκών (σε περίπτωση αγνώστων δικαιούχων ή υποθήκης βαρύνουσας το ακίνητο ή διαφοράς όσον αφορά την ταυτότητα του πραγματικού δικαιούχου).

Εάν η απαλλοτρίωση δεν λάβει χώρα, κατά τα ανωτέρω, μέσα σε ενάμισι χρόνο από τη δημοσίευση της δικαστικής αποφάσεως,

με την οποία προσδιορίζεται η αποζημίωση, αίρεται αυτοδικαίως (άρθρο 11 § 1).

20. Στο Κεφάλαιο Δ περιγράφεται αναλυτικά η διαδικασία προσδιορισμού της αποζημιώσεως.

Σύμφωνα με το άρθρο 14, διάδικοι είναι: α) το μέρος που υποχρεούται να καταβάλει την αποζημίωση, β) το μέρος υπέρ του οποίου αποφασίζεται η απαλλοτρίωση, γ) το μέρος που διεκδικεί την κυριότητα του απαλλοτριουμένου ή άλλα εμπράγματα δικαιώματα επ' αυτού.

Με το άρθρο 17, ο προσδιορισμός της αποζημιώσεως ανατίθεται στα δικαστήρια. Ορίζει δε ρητά ότι τα δικαστήρια προσδιορίζουν μόνο την τιμή μονάδος, όσον αφορά την αποζημίωση, χωρίς να αναφέρονται συγκεκριμένα στο δικαιούχο ή στους δικαιούχους ή στο μέρος που υποχρεούται στην καταβολή της αποζημιώσεως.

Σύμφωνα με το άρθρο 13 § 1, η αποζημίωση υπολογίζεται βάσει της πραγματικής αξίας της απαλλοτριούμενης ιδιοκτησίας κατά το χρόνο δημοσιεύσεως της πράξεως απαλλοτριώσεως.

Σύμφωνα με την παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου,

«Εν περιπτώσει αναγκαστικής απαλλοτριώσεως τμήματος ακινήτου, ως εκ της οποίας το απομένον εις τον ιδιοκτήτην τμήμα υφίσταται σημαντικήν υποτίμησιν της αξίας αυτού, ή καθίσταται άχρηστον δια την δι' ην προορίζεται χρήσιν, δια της αυτής περί καθορισμού της αποζημιώσεως αποφάσεως προσδιορίζεται και παρέχεται ιδιαιτέρα δι' αυτήν αποζημίωσις εις τον ιδιοκτήτην. Η ιδιαιτέρα αυτή αποζημίωσις καταβάλλεται εις τον ιδιοκτήτην ομού μετά της καταβαλλομένης δια το απαλλοτριούμενον τμήμα »

21. Η διαδικασία καθορισμού της αποζημιώσεως δύναται να περιλαμβάνει δύο φάσεις.

Κατ' αρχάς, η φάση του προσωρινού καθορισμού: αρμόδιος να αποφανθεί, αμέσως μόλις ο ενδιαφερόμενος καταθέσει σχετική αίτηση, είναι ο Πρόεδρος του Πολυμελούς Πρωτοδικείου, στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται το απαλλοτριούμενο ακίνητο (άρθρο 18).

Εν συνεχεία, η φάση του οριστικού καθορισμού: αρμόδιο να αποφανθεί είναι το Εφετείο, στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται το απαλλοτριούμενο ακίνητο, μετά από αίτηση εισαχθείσα από τους ενδιαφερόμενους εντός προθεσμίας τριάντα ημερών από της κοινοποίησεως της αποφάσεως περί προσωρινού προσδιορισμού ή εντός προθεσμίας έξι μηνών από της δημοσιεύσεως αυτής, εάν δεν κοινοποιείται (άρθρο 19 §§ 1 και 2).

Σύμφωνα με την παράγραφο 6 του ίδιου άρθρου, η εν λόγω αίτηση ισχύει μόνο για τον καταθέσαντα, όσον αφορά την αύξηση ή τη μείωση του προσωρινώς ορισθέντος ποσού.

Τούτο δε καθίσταται οριστικό για όσους δεν κατέθεσαν ταχέως μία αίτηση.

Εξ άλλου, αίτηση δύναται να κατατεθεί απευθείας ενώπιον του Εφετείου για τους σκοπούς μιας οριστικής αποφάσεως. Κατ' αυτής ^{δεν} δύναται να ασκηθεί προσφυγή (άρθρο 20).

22. Το Κεφάλαιο Ε του αυτού Α.Ν. προβλέπει μία ειδική διαδικασία για τη δικαστική αναγνώριση των δικαιούχων της αποζημιώσεως.

Αρμόδιος, στην περίπτωση αυτή, είναι ο Πρόεδρος του Πολυμελούς Πρωτοδικείου, στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται το απαλλοτριούμενο ακίνητο (άρθρο 26).

Σύμφωνα με το άρθρο 27 § 1, το δικαστήριο προβαίνει στην αναγνώριση βάσει στοιχείων τα οποία εμφανίζονται στο κτηματολογικό διάγραμμα και στον κατάλογο των ιδιοκτητών ακινήτων, που καταρτίζει αρμόδιος μηχανικός, δεόντως εξουσιοδοτημένος από τις υπηρεσίες του Υπουργείου Δημοσίων Έργων, καθώς και κάθε άλλου στοιχείου που παρέχουν τα μέρη ή εξετάζεται αυτεπάγγελα.

Κατά της αποφάσεως που δημοσιεύεται μετά το πέρας αυτής της ειδικής διαδικασίας, δεν δύναται να ασκηθεί προσφυγή (άρθρο 27 § 6).

Δυνάμει της παραγράφου 4 του άρθρου 27, το δικαστήριο εκδίδει απόφαση μόνον εάν:

- α) από τη συζήτηση ή από δήλωση του Δημοσίου προκύπτει ότι κάποιος δύναται να διεκδικήσει την πλήρη κυριότητα του απαλλοτριωμένου ακινήτου ή άλλο εμπράγματο δικαίωμα,
- β) περί της κυριότητος ή άλλου εμπραγμάτου δικαιώματος ερίζουν πολλοί οι οποίοι ισχυρίζονται ότι τυγχάνουν δικαιούχοι, έτσι ώστε να πρέπει να διεξαχθεί έρευνα σχετικά με τις αξιώσεις αυτές, έρευνα η οποία πρέπει να περιλαμβάνει μία συζήτηση για κάθε ενδιαφερόμενο μέρος που έχει εγείρει αγωγή,
- γ) από τη συζήτηση δεν προκύπτει εμπράγματο δικαίωμα του μέρους που επιδιώκει την αναγνώρισή του ως δικαιούχου της αποζημιώσεως.

Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 8 του Α.Ν. 797/1971, απαιτείται οριστική απόφαση περί της αναγνώρισεως προσώπου ως δικαιούχου, προκειμένου το Ταμείο Παρακαταθηκών να του καταβάλει το κατατεθέν ποσό της αποζημιώσεως μετά τη δικαστική αναγνώρισή του.

Γ. Ο Ν. 653/1977 περί υποχρεώσεων παρόδιων ιδιοκτητών προκειμένου περί διανοίξεως εθνικών οδών

23. Οι οικείες διατάξεις του άρθρου 1 του Ν. 653/1977 της 25^{ης} Ιουλίου/5^{ης} Αυγούστου 1977, έχουν ως εξής:

«1. Προκειμένου περί διανοίξεως εκτός Σχεδίου πόλεων Εθνικών οδών πλάτους καταλήψεως μέχρι τριάκοντα μέτρων, οι ωφελούμενοι παρόδιοι ιδιοκτήται εκάστης πλευράς, υποχρεούνται εις αποζημίωσιν ζώνης πλάτους δεκαπέντε μέτρων, δια συμμετοχής των εις τας δαπάνας απαλλοτριώσεως των καταλαμβανομένων υπό των οδών τούτων ακίνητα. Η επιβάρυνσις αύτη δεν δύναται να υπερβαίνει το ήμισυ του εμβαδού του βαρυνομένου ακινήτου.

(...)

3. Ωφελούμενοι παρόδιοι ιδιοκτήται δια την εφαρμογήν του παρόντος άρθρου θεωρούνται εκείνοι των οποίων τα ακίνητα αποκτούν πρόσωπον επί των διανοιγμένων οδών.

4. Οσάκις οι δικαιούχοι αποζημιώσεως δια την απαλλοτρίωσιν είναι και υπόχρεοι δια την πληρωμήν αυτής, επέρχεται συμψηφισμός δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

5. Ο τρόπος και η διαδικασία καταμερισμού της αποζημιώσεως μεταξύ Δημοσίου και παροδίων ιδιοκτητών κανονίζονται δια Διαταγμάτων εκδιδομένων προτάσει του Υπουργού Δημοσίων Έργων (...)

24. Το τεκμήριο του Ν. 653/1977 καθιερώνεται από τη νομολογία ως αναμφισβήτητο.

Δ. Η «αντικειμενική» αξία ακινήτου

25. Η λεγόμενη «αντικειμενική» αξία ακινήτου υπολογίζεται βάσει συγκεκριμένων τιμών και δεικτών, που λαμβάνουν υπ' όψη τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ακινήτου και ορίζονται περιοδικά από το Υπουργείο Οικονομικών. Χρησιμεύει δε ως υποχρεωτική βάση για τον υπολογισμό κάθε φόρου που αφορά την κτήση, τη νομή ή την εκχώρηση ακινήτου.

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

26. Οι Α. και Ε. Π. προσέφυγαν ενώπιον της Επιτροπής, στις 6 Φεβρουαρίου 1996, παραπονούμενοι ότι η υπόθεσή τους δεν δικάστηκε εντός ευλόγου προθεσμίας, κατά παράβαση του άρθρου 6 § 1 της Συμβάσεως. Περαιτέρω, ισχυρίζονται ότι υπήρξε διπλή παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1, λόγω καθορισμού της αποζημιώσεως η οποία ανέρχεται σε ποσό μικρότερο από την αξία του απαλλοτριωθέντος οικοπέδου τους, αφ' ενός, και, αφ' ετέρου, λόγω εφαρμογής του τεκμηρίου του Ν. 653/1977.

27. Στις 2 Ιουλίου 1997, η Επιτροπή έκανε εν μέρει δεκτή την (υπ' αριθ. 31423/96) προσφυγή. Στην από 14 Ιανουαρίου 1998 έκθεσή της (παλαιό άρθρο 31), κρίνει, ομόφωνα, ότι υπήρξε παραβίαση των άρθρων 6 § 1 της Συμβάσεως και 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1. Το πλήρες κείμενο της γνωμοδότησης

της Επιτροπής επισυνάπτεται στην παρούσα απόφαση (5).

ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

28. Η Κυβέρνηση καλεί το Δικαστήριο «να απορρίψει την προσφυγή ως απαράδεκτη ή αβάσιμη ως προς το σύνολο των αιτιάσεων των σχετικών προς την παραβίαση των άρθρων 6 § 1 της Συμβάσεως και 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1».

ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

I. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗΣ ΕΝΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

29. Κατ' αρχάς, η Κυβέρνηση υποστηρίζει, όπως έπραξε και ενώπιον της Επιτροπής, ότι η προσφυγή είναι απαράδεκτη λόγω μη τηρήσεως της εξαμήνου προθεσμίας. Η οριστική εσωτερική απόφαση δημοσιεύτηκε στις 20 Ιουνίου 1995, και από της ημερομηνίας αυτής οι προσφεύγοντες θα μπορούσαν να είχαν ενημερωθεί σχετικά με το περιεχόμενό της, αφού δεν χρειαζόταν να περιμένουν να καθαρογραφεί. Από πουθενά δεν προκύπτει ότι οι ενδιαφερόμενοι, οι οποίοι δεν προσέφυγαν ενώπιον της Επιτροπής νωρίτερα από τις 6 Φεβρουαρίου 1996, εμποδίστηκαν

Σημείωση του Γραμματέα: Για πρακτικούς λόγους, θα συμπεριληφθεί μόνο στην τυπωμένη έκδοση (την επίσημη συλλογή που περιέχει επιλεγμένες αποφάσεις του Δικαστηρίου), όσοι όμως το επιθυμούν, δύνανται να το προμηθευτούν από τη Γραμματεία.

να λάβουν γνώση του περιεχομένου της αποφάσεως του Αρείου Πάγου κατά τη διάρκεια των έξι μηνών που παρήλθαν μετά τη δημοσίευσή της.

30. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει τη νομολογία του, σύμφωνα με την οποία, όταν ο προσφεύγων δικαιούται αυτεπαγγέλτου κοινοποίησεως της οριστικής εσωτερικής αποφάσεως, είναι περισσότερο σύμφωνο προς το αντικείμενο και το σκοπό του άρθρου 35 § 1 της Συμβάσεως να θεωρηθεί ότι η εξάμηνη προθεσμία αρχίζει από της ημερομηνίας κοινοποίησεως του αντιγράφου της αποφάσεως (βλέπε την απόφαση Worm κατά της Αυστρίας, της 29^{ης} Αυγούστου 1997, *Recueil des arrêts et décisions* 1997-V, p. 1547, § 33). Όμως, όταν το εσωτερικό δίκαιο δεν προβλέπει κοινοποίηση της αποφάσεως, όπως στην προκειμένη περίπτωση, το Δικαστήριο κρίνει ότι αρμόζει να λαμβάνεται υπ' όψη η ημερομηνία καθαρογραφής της αποφάσεως, ημερομηνία από της οποίας τα μέρη δύνανται πράγματι να λάβουν γνώση του περιεχομένου της.

31. Η απόφαση του Αρείου Πάγου καθαρογράφηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 1995 και οι προσφεύγοντες παρέλαβαν αντίγραφο αυτής στις 9 Οκτωβρίου 1995 (παράγραφος 15 ανωτέρω). Προσέφυγαν ενώπιον της Επιτροπής έξι μήνες αργότερα, ήτοι στις 6 Φεβρουαρίου 1996 (παράγραφος 26 ανωτέρω). Ως εκ τούτου, δέον να απορριφθεί η προκαταρκτική ένσταση της Κυβερνήσεως.

II. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 6 § 1 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ

32. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται για τη διάρκεια της διαδικασίας εισπράξεως της αποζημιώσεως. Ισχυρίζονται δε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Συμβάσεως, το οποίο ορίζει ότι:

«Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή (...) εντός λογικής προθεσμίας υπό (...) δικαστηρίου (...) το οποίον θα αποφασίση (...) επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως (...)»

33. Η Κυβέρνηση αμφισβητεί την άποψη αυτή και προβάλλει ως επιχείρημα την πολυπλοκότητα της υποθέσεως και τη συμπεριφορά των προσφευγόντων.

34. Η Επιτροπή συμφωνεί με την άποψη των προσφευγόντων. Κρίνει δε ότι η Κυβέρνηση δεν παρέσχε ικανοποιητικές εξηγήσεις για να δικαιολογήσει τη διαπιστωθείσα διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του Αρείου Πάγου.

A. Περίοδος η οποία πρέπει να ληφθεί υπόψη

35. Η περίοδος η οποία πρέπει να ληφθεί υπόψη, άρχισε στις 5 Ιουνίου 1991, όταν το Ελληνικό Δημόσιο ήγειρε ενώπιον του Πρωτοδικείου Αθηνών αγωγή, με την οποία ζητούσε τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημιώσεως (παράγραφος 9 ανωτέρω). Έληξε δε στις 20 Ιουνίου 1995, με τη δημοσίευση της αποφάσεως του Αρείου Πάγου (παράγραφος 15 ανωτέρω).

36. Διήρκεσε επομένως τέσσερα έτη και δεκαπέντε ημέρες.

B. Εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας της διαδικασίας

37. Ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας εκτιμάται βάσει των περιστάσεων της υποθέσεως και των κριτηρίων που έχει καθιερώσει η νομολογία του Δικαστηρίου, ειδικότερα δε σε σχέση προς την πολυπλοκότητα της υποθέσεως, τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος και τη συμπεριφορά των αρμοδίων αρχών (βλέπε, *in fine*, την απόφαση Cazenave de la Roche κατά της Γαλλίας, της 9^{ης} Ιουνίου 1998, *Recueil* 1998-III, p. 1327, § 47).

38. Κατά την Κυβέρνηση, η διάρκεια της επιδίκου διαδικασίας οφείλεται, αφ' ενός, στις τεχνικές φύσεως δυσκολίες -που σχετίζονται με το μεγάλο αριθμό απαλλοτριωμένων ιδιοκτησιών- τις οποίες τα δικαστήρια έπρεπε να αντιμετωπίσουν προσδιορίζοντας τα ποσά αποζημιώσεως, και, αφ' ετέρου, στη συμπεριφορά των προσφευγόντων οι οποίοι δεν επέσπευσαν τη διαδικασία. Στο σημείο αυτό, η Κυβέρνηση επισημαίνει ότι χρειάσθηκαν έξι μήνες για να προσκομίσουν οι προσφεύγοντες ενώπιον του Αρείου Πάγου αντίγραφο της αιτήσεως αναιρέσεως, καθυστερώντας έτσι τον προσδιορισμό δικασίμου.

39. Το Δικαστήριο διαπιστώνει, κατ' αρχάς, ότι η υπόθεση ήταν πράγματι πολυπλοκή μέχρις ενός βαθμού, κυρίως λόγω του αριθμού των απαλλοτριωμένων με την αυτή υπουργική απόφαση ιδιοκτησιών (παράγραφος 8 ανωτέρω).

40. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει στη συνέχεια ότι αρκούν οι καθυστερήσεις εκ μέρους του Κράτους για να διαπιστωθεί υπέρβαση της ευλόγου προθεσμίας (βλέπε, *in fine*, την απόφαση ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ κατά της Ελλάδος, της 22ας Οκτωβρίου 1997, *Recueil* 1997-VI, p. 2290, § 46).

41. Επισημαίνει δε ότι η διάρκεια της διαδικασία ενώπιον του Πρωτοδικείου (πέντε μήνες και δεκαπέντε ημέρες) και ενώπιον του Εφετείου (δεκαπέντε μήνες και δεκαεννέα ημέρες) δεν δύναται να θεωρηθεί ως υπερβολικά μεγάλη. Όσον αφορά τη διαδικασία ενώπιον του Αρείου Πάγου, τούτη διήρκεσε ενάμισι έτος. Λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι οι προσφεύγοντες κατέθεσαν την αίτηση αναιρέσεως περίπου έξι μήνες μετά τη δήλωση περί προσφυγής ενώπιον του Αρείου Πάγου (παράγραφος 14 ανωτέρω), η διάρκεια αυτή δεν δύναται να θεωρηθεί υπερβολική.

42. Λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της υποθέσεως, το Δικαστήριο κρίνει ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Συμβάσεως.

III. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 1 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 1

43. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι υπήρξε διπλή παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1, το οποίο ορίζει ότι:

«Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της περιουσίας του. Κανένας δεν μπορεί να στερηθεί της ιδιοκτησίας του παρά μόνο για λόγους δημοσίου συμφέροντος και υπό τις προβλεπόμενες από το νόμο και τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου προϋποθέσεις.

Οι προηγούμενες διατάξεις δεν θίγουν το δικαίωμα των Κρατών να θέτουν σε ισχύ τους νόμους που κρίνουν αναγκαίους

για τη ρύθμιση της χρήσης των αγαθών σύμφωνα με το γενικό συμφέρον ή για τη διασφάλιση της πληρωμής των φόρων ή άλλων συνεισφορών ή προστίμων.»

44. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται, αφ' ενός, ότι η αποζημίωση ορίσθηκε σε ποσό μικρότερο της αξίας της απαλλοτριωθείσας ιδιοκτησίας τους. Αφ' ετέρου, παραπονούνται ότι αποζημιώθηκαν μόνο για 6 962 τετραγωνικά μέτρα επί συνόλου 8 402 απαλλοτριωθέντων τετραγωνικών μέτρων, λόγω της εφαρμογής του τεκμηρίου του άρθρου 1 §3 του Ν. 653/1977. Η Κυβέρνηση αντικρούει τους ισχυρισμούς αυτούς, ενώ η Επιτροπή συμφωνεί.

45. Δεν αμφισβητείται το γεγονός ότι οι ενδιαφερόμενοι στερήθηκαν την ιδιοκτησία τους σύμφωνα με τις διατάξεις του Α.Ν. 797/1971 και το Ν. 653/1977, εν όψει της κατασκευής νέας εθνικής οδού, ούτε ότι η απαλλοτρίωση απέβλεπε σε νόμιμο σκοπό δημόσιας ωφέλειας. Επομένως, εφαρμόζεται εν προκειμένω η δεύτερη φράση της πρώτης παραγράφου του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1 (βλέπε, μεταξύ άλλων, την απόφαση Mellacher και λοιποί κατά της Αυστρίας, της 19^{ης} Δεκεμβρίου 1989, série A n° 169, ππ. 24-25, § 42).

Α. Ως προς το ποσό της αποζημίωσης το οποίο όρισαν τα εθνικά δικαστήρια

46. Οι προσφεύγοντες είχαν προσκομίσει ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων δύο εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης, βάσει των οποίων η αξία του οικοπέδου τους εκτιμήθηκε σε 70 000 - 100 000 δραχμές και 130 000 δραχμές το τετραγωνικό μέτρο

αντίστοιχα. Επίσης, είχαν προσκομίσει έκθεση του Σώματος Ορκωτών Εκτιμητών, βάσει της οποίας η αξία του οικοπέδου τους εκτιμήθηκε σε 53 621 δραχμές το τετραγωνικό μέτρο. Επομένως, ισχυρίζονται ότι, ορίζοντας την οριστική αποζημίωση σε 52 000 δραχμές το τετραγωνικό μέτρο, τα ελληνικά δικαστήρια τους προξένησαν ζημία ύψους 13 619 642 δραχμών τουλάχιστον.

47. Κατά την Κυβέρνηση, η αποζημίωση την οποία καθόρισαν τα εθνικά δικαστήρια, ήταν εύλογη σε σχέση με την αξία των απαλλοτριωθέντων ακινήτων. Η διαφορά ανάμεσα στην οριστική τιμή μονάδας που όρισαν τα ελληνικά δικαστήρια και στην αξία του απαλλοτριωθέντος οικοπέδου, όπως την εκτίμησε το Σώμα Ορκωτών Εκτιμητών, είναι μόλις 1 621 δραχμές το τετραγωνικό μέτρο. Σε κάθε περίπτωση, η Κυβέρνηση υπενθυμίζει ότι το Δικαστήριο δεν αποτελεί τετάρτου βαθμού δικαιοδοσία και ότι δεν είναι αρμόδιο να επανεξετάζει τις αποδείξεις στις οποίες βασίσθηκαν τα εθνικά δικαστήρια για να προσδιορίσουν την εν λόγω αποζημίωση.

48. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ένα μέτρο παρέμβασης στο δικαίωμα στο σεβασμό της περιουσίας πρέπει να εφαρμόζει «δικαία ισορροπία» μεταξύ των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του μεμονωμένου ατόμου (βλέπε, μεταξύ άλλων, την απόφαση *Sporrong και Lönnroth* κατά της Σουηδίας, της 23^{ης} Σεπτεμβρίου 1982, série A n° 52, p. 26, § 69). Για να εκτιμηθεί εάν το επίδικο μέτρο τηρεί την επιθυμητή δικαία ισορροπία και, ειδικότερα εάν δεν επιβαρύνει δυσανάλογα τον προσφεύγοντα, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι προβλεπόμενες από την εθνική νομοθεσία διατυπώσεις σχετικά με τον προσδιορισμό της αποζημιώσεως. Ως προς τούτο, χωρίς την καταβολή ποσού ευλόγως ανάλογου προς

την αξία του ακινήτου, στέρηση της ιδιοκτησίας συνιστά συνήθως υπερβολική προσβολή η οποία δεν θα μπορούσε να δικαιολογηθεί στα πλαίσια του άρθρου 1. Ωστόσο, το άρθρο αυτό δεν κατοχυρώνει σε κάθε περίπτωση το δικαίωμα σε πλήρη συμψηφισμό, διότι για νόμιμους λόγους «δημόσιας ωφέλειας» είναι δυνατό να καταβάλλεται ποσό μικρότερο από την εμπορική αξία (βλέπε την απόφαση Μοναστήρια κατά της Ελλάδος, της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1994, série A n° 301-A, pp. 34-35, §§ 70-71).

49. Το Δικαστήριο επισημαίνει, εν προκειμένω, ότι η οριστική αποζημίωση ήταν μειωμένη μόνο κατά 1 621 δραχμές το τετραγωνικό μέτρο σε σχέση με την τιμή που πρότειναν οι πραγματογνώμονες του Σώματος Ορκωτών Εκτιμητών (παράγραφος 12 ανωτέρω). Λαμβανομένης υπόψη του περιθωρίου που το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1 παρέχει στις εθνικές αρχές, το Δικαστήριο κρίνει ότι η εισπραχθείσα από τους προσφεύγοντες αποζημίωση είναι εύλογη σε σχέση με την αξία της απαλλοτριωθείσας ιδιοκτησίας.

50. Ως εκ τούτου, δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1, όσον αφορά το ύψος της αποζημιώσεως ανά τετραγωνικό μέτρο της απαλλοτριωθείσας ιδιοκτησίας, που ορίσθηκε στα πλαίσια της παρούσας υπόθεσης.

B. Επί της εφαρμογής του αναμφισβήτητου τεκμηρίου του N. 653/1977

51. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται ότι η εφαρμογή του αναμφισβήτητου τεκμηρίου του άρθρου 1 § 3 του N. 653/1977 τους εμπόδισε να εισπράξουν, δια της δικαστικής οδού, αποζημίωση για 1 440 τετραγωνικά μέτρα της απαλλοτριωθείσας

ιδιοκτησίας τους.

52. Η Κυβέρνηση βεβαιώνει ότι η κατασκευή της νέας εθνικής οδού αύξησε την αξία των ιδιοκτησιών των προσφευγόντων.

53. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι στο σύστημα που εφαρμόζεται υπό αυτές τις συνθήκες η αποζημίωση σε κάθε περίπτωση είναι μειωμένη κατά ποσόν ίσο με την αξία μίας έκτασης πλάτους δεκαπέντε μέτρων, χωρίς οι ενδιαφερόμενοι ιδιοκτήτες να μπορούν να αμφισβητήσουν ότι στην πραγματικότητα το αποτέλεσμα των σχετικών έργων δεν τους ωφέλησε ή τους ωφέλησε λιγότερο ή ήταν η αιτία να υποστούν ζημίες διαφόρων βαθμών.

Το σύστημα αυτό, που είναι υπερβολικά ανελαστικό, δεν λαμβάνει υπόψη του την ποικιλία των καταστάσεων, αγνοώντας τις διαφορές που οφείλονται συγκεκριμένα στη φύση των εργασιών και τη διαμόρφωση του εργοταξίου, έχει οδηγήσει ήδη το Δικαστήριο να κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1 σε δύο παρόμοιες υποθέσεις (βλέπε τις αποφάσεις ΚΑΤΗΚΑΡΙΔΗΣ και λοιποί κατά της Ελλάδος, της 15^{ης} Νοεμβρίου 1996, *Recueil* 1996-V, pp. 1688-1689, § 49, και ΤΣΟΜΤΣΟΣ και λοιποί κατά της Ελλάδος, της 15^{ης} Νοεμβρίου 1996, *Recueil* 1996-V, pp. 1715-1716, § 40).

54. Το Δικαστήριο δεν διακρίνει, εν προκειμένω, κανένα λόγο να παρεκκλίνει της νομολογίας αυτής: πράγματι, οι προσφεύγοντες εμποδίστηκαν να προβάλουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων το δικαίωμά τους σε πλήρη αποζημίωση λόγω της απώλειας της ιδιοκτησίας τους, και αποζημιώθηκαν μόνο για 6 962 τετραγωνικά μέτρα επί συνόλου 8 402 απαλλοτριωθέντων τετραγωνικών μέτρων.

Κλήθηκαν επομένως να υποστούν ένα ειδικό και υπερβολικό βάρος που μόνον η δυνατότητα να αποδείξουν τη ζημία την οποία ισχυρίζονται ότι υπέστησαν, και να εισπράξουν τη σχετική αποζημίωση, περιπτώσεως δοθείσης, θα μπορούσε να καταστήσει νόμιμο. Στη φάση αυτή, δεν συντρέχει λόγος να διερευνηθεί αν οι προσφεύγοντες υπέστησαν στην πραγματικότητα ζημία. Η ισορροπία διαταράχθηκε ως προς την ίδια τη νομική κατάσταση αυτών (απόφαση ΤΣΩΜΤΣΟΣ και λοιποί, ό.α., σελ. 1716, § 42).

55. Υπήρξε, επομένως, παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1 λόγω της εφαρμογής του τεκμηρίου του άρθρου 1 § 3 του Ν. 653/1977.

IV. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 41 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ

56. Συμφώνως προς το άρθρο 41 της Συμβάσεως,

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Συμβάσεως ή των πρωτοκόλλων αυτής, και εάν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλομένου Μέρους δεν επιτρέπει ειμή την ατελή επανόρθωση των συνεπειών της παραβιάσεως αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εν ανάγκη, στο αδικηθέν μέρος δικαία ικανοποίηση.»

A. Υλική ζημία

57. Οι προσφεύγοντες βεβαιώνουν ότι η ζημία την οποία υπέστησαν λόγω της εφαρμογής του τεκμηρίου, το οποίο καθιέρωσε το άρθρο 1 § 3 του Ν. 653/1977, ανέρχεται σε 83 520 000 δραχμές.

58. Κατά την Κυβέρνηση, η υλική ζημία την οποία ενδεχομένως υπέστησαν, δεν θα μπορούσε να υπερβαίνει το ~~πηλίκο~~ του ποσού κατά μονάδα, το οποίο ορίσθηκε δικαστικώς για το απαλλοτριωθέν οικόπεδο, και του αριθμού των τετραγωνικών μέτρων του τμήματος του επιδίκου οικοπέδου, για το οποίο δεν κατεβλήθη αποζημίωση.

59. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο κρίνει ότι το θέμα της εφαρμογής του άρθρου 41 δεν είναι ώριμο, όσον αφορά την υλική ζημία, και ότι επιφυλάσσεται να αποφανθεί επ' αυτού σε μεταγενέστερο χρόνο, λαμβανομένου υπ' όψη του ενδεχομένου συμφωνίας μεταξύ του εναγομένου Κράτους και των ενδιαφερομένων (άρθρο 75 § 1 του Κανονισμού του Δικαστηρίου).

Β. Έξοδα και δικαστική δαπάνη

60. Οι προσφεύγοντες ζητούν, περαιτέρω, να τους καταβληθεί το ποσό του ενός εκατομμυρίου δραχμών ως αμοιβή δικηγόρου και διάφορα έξοδα που σχετίζονται με τις διαδικασίες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, καθώς και το ποσό των τριών εκατομμυρίων δραχμών για τις διαδικασίες ενώπιον της Επιτροπής και του Δικαστηρίου.

61. Η Κυβέρνηση δηλώνει έτοιμη να καταβάλει τα έξοδα και τη δικαστική δαπάνη που σχετίζονται με τις διαδικασίες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, της Επιτροπής και του Δικαστηρίου, υπό την προϋπόθεση ότι θα αποδειχθούν αναγκαία, πραγματικά και εύλογα. Όσον αφορά τη διαδικασία ενώπιον αυτών των τελευταίων, επισημαίνει ότι η υπόθεση δεν συζητήθηκε ενώπιον της Επιτροπής.

62. Λόγω της διαπιστώσεως της παραβιάσεως του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1 και της πολυπλοκότητας της υποθέσεως, το Δικαστήριο, αποφαινόμενο κατά δίκαια κρίση, όπως ορίζει το άρθρο 41 της Συμβάσεως, επιδικάζει στους προσφεύγοντες δύο εκατομμύρια δραχμές για έξοδα και δικαστική δαπάνη.

Γ. Τόκοι υπερημερίας

63. Σύμφωνα με τα στοιχεία τα οποία διαθέτει το Δικαστήριο, το ισχύον στην Ελλάδα κατά την ημερομηνία εκδόσεως της παρούσας αποφάσεως νόμιμο επιτόκιο ήταν 6% το χρόνο.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ

1. *Απορρίπτει*, ομόφωνα, την προκαταρκτική ένσταση της Κυβερνήσεως.
2. *Ορίζει*, με δώδεκα ψήφους υπέρ και πέντε κατά, ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Συμβάσεως.
3. *Ορίζει*, με δεκαπέντε ψήφους υπέρ και δύο κατά, ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1, όσον αφορά το ποσό της ορισθείσας εν προκειμένω αποζημιώσεως απαλλοτριώσεως ανά τετραγωνικό μέτρο.
4. *Ορίζει*, ομόφωνα, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1 λόγω της εφαρμογής του αναμφισβήτητου τεκμηρίου, το οποίο έχει καθιερώσει το άρθρο 1 § 3 του Ν. 653/1977.

5. *Ορίζει*, ομόφωνα, ότι το εναγόμενο Κράτος οφείλει να καταβάλει, εντός τριών μηνών, το ποσό των 2 000 000 (δύο εκατομμύρια) δραχμών για έξοδα και δικαστική δαπάνη, το οποίο ποσό θα πρέπει να προσαυξάνεται με απλό τόκο 6% ετησίως από της λήξεως της εν λόγω προθεσμίας και μέχρι την καταβολή.
6. *Ορίζει*, ομόφωνα, ότι το θέμα της εφαρμογής του άρθρου 41 της Συμβάσεως δεν είναι ώριμο όσον αφορά την υλική ζημία.

Επομένως,

- α) *επιφυλάσσεται* να αποφανθεί επ' αυτού,
- β) *καλεί* την Κυβέρνηση και τους προσφεύγοντες να του απευθύνουν, εγγράφως, εντός έξι μηνών, τις παρατηρήσεις τους επί του εν λόγω ζητήματος και ειδικότερα να του γνωστοποιήσουν κάθε συμφωνία, στην οποία θα μπορούσαν να καταλήξουν,
- γ) *επιφυλάσσεται* να αποφασίσει κατά τη διάρκεια μεταγενέστερης διαδικασίας και *αναθέτει* στον Πρόεδρο να την προσδιορίσει χρέιας τυχούσης.

Συντάχθηκε στη Γαλλική και την Αγγλική γλώσσα, εν συνεχεία δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, στο Στρασβούργο, στις 25 Μαρτίου 1999.

Υπογραφή:

Luzius WILDHABER

Πρόεδρος

Υπογραφή:

Michele DE SALVIA

Γραμματέας

Στην παρούσα απόφαση επισυνάπτονται, συμφώνως προς τα άρθρα 45 § 2 της Συμβάσεως και 74 § 2 του Κανονισμού, κείμενα στα οποία διατυπώνεται:

- η γνώμη, εν μέρει σύμφωνη και εν μέρει διάφορη, της κυρίας PALM,
- η γνώμη, εν μέρει σύμφωνη και εν μέρει διάφορη, του κ. GAUKUR JORUNDSSON,
- η γνώμη, εν μέρει σύμφωνη και εν μέρει διάφορη, της κυρίας TULKENS,
- η γνώμη, εν μέρει σύμφωνη και εν μέρει διάφορη, του κ. ZUPANCIC,
- η γνώμη, εν μέρει σύμφωνη και εν μέρει διάφορη, της κυρίας THOMASSEN και του κ. PANTITU.

Μονογραφή: L. W.

Μονογραφή: M. de S.

ΓΝΩΜΗ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΣΥΜΦΩΝΗ
ΚΑΙ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΔΙΑΦΟΡΗ
ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΟΥ ΡΑΛΜ

(προσωρινή μετάφραση)

Συμφωνώ με την πλειοψηφία, ότι δηλαδή υφίσταται εν προκειμένω παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1, λόγω της εφαρμογής του αναμφισβήτητου τεκμηρίου που θέτει το άρθρο 1 § 3 του Ν. 653/1977. Συμφωνώ δε και με τη διατυπωθείσα από τον Δικαστή GAUKUR JORUNDSSON γνώμη, σύμφωνα με την οποία αυτή η παράβλεψη του άρθρου 1 είναι ουσιαστική και δημιουργεί αβεβαιότητα ως προς το αν η καταβαλλόμενη στους προσφεύγοντες αποζημίωση εναρμονίζεται με τη διάταξη αυτή. Εκτιμώ, επομένως, ότι δεν ενδείκνυται ούτε απαιτείται να αποφασίσει, επίσης, το Δικαστήριο, εάν το ύψος της καταβληθείσας στους προσφεύγοντες αποζημιώσεως συνεπάγεται παραβίαση της αυτής διατάξεως.

ΓΝΩΜΗ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΣΥΜΦΩΝΗ
ΚΑΙ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΔΙΑΦΟΡΗ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΟΥ GAUKUR JORUNDSSON

(μετάφραση)

1. Συμφωνώ με τη διατυπωθείσα από την πλειοψηφία γνώμη, και εκτιμώ, εν προκειμένω, ότι η παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1 οφείλεται στην ανελαστικότητα του συστήματος, το οποίο εφαρμόζεται προκειμένου περί καθορισμού της αποζημιώσεως, η οποία πρέπει να καταβληθεί στους προσφεύγοντες (παράγραφοι 51-54 της αποφάσεως). Όμως, αυτή η παράβλεψη του άρθρου 1 είναι ουσιαστική και δημιουργεί αβεβαιότητα ως προς το αν η καταβαλλόμενη στους προσφεύγοντες αποζημίωση εναρμονίζεται με τη διάταξη αυτή. Εφόσον το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει παραβίαση του άρθρου 1 για τον προαναφερθέντα λόγο, δεν απαιτείται, κατά τη γνώμη μου, να εξετασθεί αν το ποσό της αποζημιώσεως ήταν στην πραγματικότητα ικανοποιητικό.

2. Κατέληξα στο συμπέρασμα ότι υπάρχει, εν προκειμένω, παραβίαση και του άρθρου 6 § 1 της Συμβάσεως, για τους ακόλουθους λόγους.

Μεταξύ των διαδίκων έχει ανακύψει δικαστική διαφορά ως προς τη διάρκεια της διαδικασίας υπό το πρίσμα του άρθρου 6 § 1. Στο υπόμνημα το οποίο κατέθεσαν ενώπιον του Δικαστηρίου, οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι η διαδικασία «άρχισε με την από 30 Μαρτίου 1970 δήλωση περί δημοσίας ωφελείας, η οποία χρησίμευσε ως βάση της απαλλοτριώσεως, και διήρκεσε μέχρι της ημερομηνίας εκδόσεως της αποφάσεως του Αρείου Πάγου» Η

Κυβέρνηση εκτιμά ότι για τους σκοπούς του άρθρου 6 § 1, η περίοδος που πρέπει να ληφθεί υπ' όψη, άρχισε κατά τις αρχές του έτους 1992, όταν οι προσφεύγοντες προσέφυγαν στο Εφετείο, ζητώντας τον οριστικό προσδιορισμό της αποζημιώσεως, και έληξε στις 20 Ιουνίου 1995, ημερομηνία κατά την οποία ο Άρειος Πάγος εξέδωσε την απόφασή του. Η Επιτροπή διετύπωσε τη γνώμη (παράγραφος 32 της εκθέσεώς της) ότι η διαδικασία άρχισε στις 9 Ιανουαρίου 1989 και έληξε «το ενωρίτερο» στις 20 Ιουνίου 1995.

Επί αστικών υποθέσεων, ο «εύλογος χρόνος» ο οποίος αναφέρεται στο άρθρο 6 § 1, αρχίζει συνήθως από τη στιγμή κατά την οποία το «δικαστήριο» επιλαμβάνεται της υποθέσεως. Αντιλαμβανόμεθα, ωστόσο, ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι δυνατό να αρχίσει νωρίτερα (απόφαση *Erkner και Hofauer* κατά της Αυστρίας, της 23^{ης} Απριλίου 1987, *série A* n° 117, p. 61, § 64). Όταν έπρεπε, πριν τη δικαστική διαδικασία, να εγερθεί άλλη αγωγή, όπως διοικητική προσφυγή (απόφαση *König* κατά της Γερμανίας, της 28^{ης} Ιουνίου 1978, *série A* n° 27, pp. 33-34, § 98, και προσφυγή υπ' αριθ. 7987/77, απόφαση της 8^{ης} Μαρτίου 1982, *Décisions et rapports* 32, p. 94), ή μία αίτηση ρητής επικύρωσης (απόφαση *Schouten και Meldrum* κατά της Ολλανδίας, της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1994, *série A* n° 304, p. 25, § 62), η προθεσμία αρχίζει την ημέρα κατά την οποία εγείρεται η αγωγή. Ως απαρχή της περιόδου η οποία πρέπει να ληφθεί υπ' όψη υπό το πρίσμα του άρθρου 6 § 1, θεωρήθηκε η κατάθεση προηγουμένης αιτήσεως αποζημιώσεως ενώπιον της αρμοδίας διοικητικής αρχής, συμφώνως προς την εθνική νομοθεσία (απόφαση *Vallée* κατά της Γαλλίας, της 26^{ης} Απριλίου 1994, *série A* n° 289-A, p. 17, § 33). Το Δικαστήριο εξέτασε, επίσης, τον εύλογο χαρακτήρα της

διάρκειας μιας προκαταρκτικής διαδικασίας διαπραγματεύσεως, η οποία αναγνωρίζεται ρητώς από το νόμο και κινείται πριν την τυπική διαδικασία απαλλοτριώσεως ενώπιον δικαστηρίου (απόφαση Phocas κατά της Γαλλίας, της 23^{ης} Απριλίου 1996, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-II, p. 546, § 69).

Με την από 9 Ιανουαρίου 1989 απόφαση, το Ελληνικό Δημόσιο απαλλοτρίωσε τμήμα του οικοπέδου των προσφευγόντων εν όψει της κατασκευής νέας εθνικής οδού. Στις 5 Ιουνίου 1991, το Ελληνικό Δημόσιο ήγειρε αγωγή, με την οποία ζητούσε τον προσδιορισμό αποζημιώσεως, και η διαδικασία αυτή ολοκληρώθηκε με την έκδοση της αποφάσεως του Αρείου Πάγου, στις 20 Ιουνίου 1995, αντίγραφο της οποίας παρέλαβαν οι προσφεύγοντες στις 9 Οκτωβρίου 1995. Η διαδικασία αυτή διεπόταν από τις διατάξεις του άρθρου 17 του Συντάγματος της Ελλάδος, στο οποίο αναφέρονται οι θεμελιώδεις αρχές σε θέματα απαλλοτριώσεως και προστασίας της ιδιοκτησίας (βλέπε παράγραφο 17 της αποφάσεως), από τον Α.Ν. 797/1971, με τον οποίο ρυθμίζονται οι διάφορες φάσεις της διαδικασίας απαλλοτριώσεως, και, εν προκειμένω, από το Ν. 653/1977 (βλέπε τις παραγράφους 18-25 της αποφάσεως).

Στο ελληνικό δίκαιο, η διαδικασία απαλλοτριώσεως περιλαμβάνει διάφορες φάσεις, μεταξύ των οποίων, ωστόσο, υπάρχει συνάφεια. Έτσι, του προσδιορισμού αποζημιώσεως προηγείται κατά κανόνα μια έγκυρη απόφαση απαλλοτριώσεως. Επίσης, η εν λόγω αποζημίωση πρέπει να καθορισθεί και να καταβληθεί εντός συγκεκριμένης προθεσμίας, διαφορετικά η απαλλοτρίωση αίρεται αυτοδικαίως.

Το θέμα του προσδιορισμού αποζημιώσεως συνεπεία απαλλοτριώσεως, είναι σχετικό προς τα δικαιώματα και τις

υποχρεώσεις αστικής φύσεως του ιδιοκτήτη του απαλλοτριουμένου. Το άρθρο 6 § 1 έχει επομένως εφαρμογή επί της δικαστικής διαδικασίας κατά τη διάρκεια της οποίας καθορίζεται η αποζημίωση αυτή, και υποχρεώνει ειδικότερα τις αρμόδιες αρχές να προβαίνουν στην εκτίμηση αυτή εντός «ευλόγου προθεσμίας».

Η διαδικασία η οποία ενδιαφέρει, εν προκειμένω, κατ' αρχάς, το Δικαστήριο, είναι η δικαστική αγωγή την οποία ήγειρε το Ελληνικό Δημόσιο για τον προσδιορισμό της καταβλητέας στους προσφεύγοντες αποζημιώσεως. Αρμόζει, εν τούτοις, για να καθορισθεί εάν η διάρκεια της διαδικασίας ήταν εύλογη, να αναφερθεί ότι δεν κατέστη δυνατό να εγερθεί πριν την ολοκλήρωση της διοικητικής διαδικασίας της σχετικής προς την απόφαση απαλλοτριώσεως. Η διοικητική διαδικασία, όπως και η δικαστική διαδικασία, οι οποίες είναι από τη φύση τους υποχρεωτικές, αφορούσαν εξ ολοκλήρου τα δικαιώματα αστικής φύσεως των προσφευγόντων. Με την απόφαση απαλλοτριώσεως, υπήρξε ανάμιξη στα δικαιώματα κυριότητας των ενδιαφερομένων, καθιστώντας περιστασιακά τα εν λόγω δικαιώματα, αφού εμπόδισε στην πραγματικότητα τους προσφεύγοντες να κάνουν χρήση του οικοπέδου τους και να το διαθέτουν. Η αβεβαιότητα αυτή διήρκεσε μέχρι του προσδιορισμού και της καταβολής της αποζημιώσεως. Βεβαιώθηκε δε ότι απόφαση περί των δικαιωμάτων κυριότητας των προσφευγόντων, υπό την έννοια του άρθρου 6 § 1, αφού ολοκληρώθηκαν οι δύο διαδικασίες, η διοικητική και η δικαστική. Επομένως, και αφού οι δύο διαδικασίες αφορούσαν τα ίδια δικαιώματα αστικής φύσεως, η έννοια της «ευλόγου προθεσμίας» πρέπει να εφαρμοσθεί και στις δύο. Η περίοδος η οποία πρέπει να ληφθεί υπ' όψη υπό το πρίσμα του

άρθρου 6 § 1, άρχισε, επομένως, στις 9 Ιανουαρίου 1989, ημερομηνία της αποφάσεως απαλλοτριώσεως, αφού τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως, όπως οι διάδικοι τα παρουσίασαν στο Δικαστήριο, δεν μας επιτρέπουν να ανατρέξουμε σε προηγούμενη ημερομηνία. Έληξε δε στις 9 Οκτωβρίου 1995 με την παραλαβή από τους προσφεύγοντες αντιγράφου της αποφάσεως του Αρείου Πάγου. Επομένως, η διαδικασία διήρκεσε έξι έτη και δέκα μήνες.

Ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας εκτιμάται σύμφωνα με τις ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως και βάσει των ακολούθων κριτηρίων: της πολυπλοκότητας της υποθέσεως, της συμπεριφοράς των διαδίκων και της συμπεριφοράς των επιληφθέντων αρχών.

Κατά τη γνώμη μου, η περί ης ο λόγος διαδικασία δεν ήταν ιδιαίτερα πολύπλοκη, λαμβανομένης υπ' όψη της ανελαστικότητας του συστήματος που εφαρμόσθηκε για τον προσδιορισμό της καταβλητέας στους προσφεύγοντες αποζημιώσεως.

Στο υπόμνημά της ενώπιον του Δικαστηρίου, η Κυβέρνηση άσκησε, αφ' ενός, κριτική, λέγοντας ότι οι προσφεύγοντες δεν προσέφυγαν στο Πρωτοδικείο Αθηνών πριν τις 5 Ιουνίου 1991, καταθέτοντας αίτηση προσωρινού προσδιορισμού της αποζημιώσεως. Ασφαλώς, το ελληνικό δίκαιο προσέφερε τη δυνατότητα αυτή στους προσφεύγοντες. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να κατηγορηθούν ότι δεν επωφελήθηκαν της δυνατότητας αυτής. Η νομιμότητα της απαλλοτριώσεως σε σχέση προς το ελληνικό δίκαιο και η εναρμόνισή της με το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1, απαιτούσε προφανώς την ταχεία καταβολή δικαίας αποζημιώσεως. Ήταν, επομένως, θέμα πρωτοβουλίας του Δημοσίου, να επιδιώξει την έκδοση αποφάσεως σχετικής προς το

θέμα της αποζημιώσεως, και να κινήσει προς την κατεύθυνση αυτή την κατάλληλη διαδικασία.

Η Κυβέρνηση ασκεί, αφ' ετέρου, κριτική στους προσφεύγοντες, επισημαίνοντας στο υπόμνημά της ενώπιον του Δικαστηρίου, ότι δεν προσκόμισαν αντίγραφο της προσφυγής τους στον Άρειο Πάγο νωρίτερα από τις 15 Ιουνίου 1994, ήτοι έξι μήνες περίπου μετά την άσκηση της εν λόγω προσφυγής. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να δεχθούμε ότι ο Άρειος Πάγος δεν επέδειξε αδράνεια κατά την περίοδο αυτή.

Όσον αφορά τη συμπεριφορά των αρμοδίων αρχών, θα πρέπει να επισημανθεί ότι περίπου δύο έτη και έξι μήνες μεσολάβησαν ανάμεσα στην απόφαση απαλλοτριώσεως και την έναρξη της αγωγής του Δημοσίου για προσδιορισμό της αποζημιώσεως. Η Κυβέρνηση δεν παρέσχε πειστικές εξηγήσεις ικανές να δικαιολογήσουν την καθυστέρηση αυτή.

Λαμβανομένων υπ' όψη των περιστάσεων της υποθέσεως και των οικείων κριτηρίων του άρθρου 6 § 1, η περίοδος των έξι ετών και δέκα μηνών, δέον να θεωρηθεί ως υπερβολική και να χαρακτηρισθεί, επομένως, ως παραβίαση του άρθρου 6 § 1.

ΓΝΩΜΗ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΣΥΜΦΩΝΗ
ΚΑΙ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΔΙΑΦΟΡΗ
ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΟΥ ΤΥΛΚΕΝΣ

Συμφωνώ με τη διατυπωθείσα από τον κ. GAUKUR JORUNDSSON γνώμη: αφ' ενός, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 (παράγραφος 2 της γνώμης του), αφ' ετέρου, δεν ήταν αναγκαίο να εξετασθεί αν το ποσό της αποζημιώσεως που όρισαν τα ελληνικά δικαστήρια, ήταν ικανοποιητικό (παράγραφος 1 της γνώμης του). Αυτό το τελευταίο θέμα αποτέλεσε, εν τούτοις, αντικείμενο ψηφοφορίας και, όπως και η πλειοψηφία, ψήφισα υπέρ της διαπιστώσεως παραβιάσεως.

ΓΝΩΜΗ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΣΥΜΦΩΝΗ
ΚΑΙ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΔΙΑΦΟΡΗ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΟΥ ΖΥΡΑΝΣΙΟ

(μετάφραση)

Όσον αφορά το θέμα της υπερβολικής ή μη διάρκειας της διαδικασίας η οποία ακολουθήθηκε εν προκειμένω, συμφωνώ απολύτως με τη διατυπωθείσα από το Δικαστή GAUKUR JORUNDSSON διάφορη γνώμη. Θα προσθέσω δε τις ακόλουθες παρατηρήσεις.

Για να εκτιμηθεί ο εύλογος ή μη χαρακτήρας της διάρκειας της επίδικης διαδικασίας, δεν αρκεί, κατά τη γνώμη μου, να υπολογισθούν τα έτη και οι μήνες που διήρκεσε. Το ερώτημα που τίθεται είναι, κυρίως, πότε αρχίζει πραγματικά μια δίκη όπως αυτή εν προκειμένω. Πράγματι, δεν είναι δυνατόν το άρθρο 6 § 1 της Συμβάσεως να έχει θεσπισθεί απλώς για να επιταχύνει τις εν εξελίξει διαδικασίες αστικής ή ποινικής φύσεως. Ισχύει μεν το «μη έγκαιρη δικαιοσύνη, άρνηση δικαιοσύνης», ενδέχεται, όμως, το θέμα να μην είναι αμιγώς διαδικαστικής φύσεως.

Το παραπάνω απόφθεγμα δεν έχει την ίδια σημασία στα πλαίσια δικών αμιγώς ιδιωτικής φύσεως, όπου το Κράτος παρέχει υπηρεσία επιλύσεως των διαφορών, η οποία επιτρέπει την αποφυγή χρήσεως βίας από τους διαδίκους. Ο απαράδεκτος χαρακτήρας των καθυστερήσεων που σημειώνονται προκειμένου περί επιλύσεως διαφορών ιδιωτικής φύσεως, είναι επομένως εύλογος, διότι πρώτιστο μέλημα του Κράτους, κατά τον Hobbes, είναι η πρόληψη προσφυγής στα όπλα, που οδηγεί στην αναρχία (*bellum omnium ccontra omnes*). Εξίσου λογικό είναι, ο

υπολογισμός προθεσμιών, σε τέτοιου είδους περιπτώσεις, να γίνεται βάσει του χρόνου κατά τον οποίο ο παθών, ο ενάγων, προέβη στην πρώτη ενέργεια προκειμένου να τύχει της προστασίας του Κράτους: *volenti non fit injuria*. Όποιος δεν προτίθεται να υπεραμυνθεί των δικαιωμάτων του ενώπιον των δικαστηρίων, δέον να υφίσταται τις συνέπειες της αδράνειάς του

Η παρούσα υπόθεση παρεκκλίνει, εν τούτοις, κατά τι του παραδείγματος της αστικής δίκης.

Κατ' αρχάς, η διαφορά έχει εν προκειμένω ανακύψει μεταξύ του Κράτους και ενός μεμονωμένου ατόμου, και όχι μεταξύ δύο μεμονωμένων ατόμων. Το θέμα της διάρκειας της διαδικασίας, στην παρούσα περίπτωση, και το θέμα της διάρκειας μιας ποινικής διαδικασίας, είναι, μέχρι ενός βαθμού, παραπλήσια. Στην τελευταία περίπτωση, αντίδικοι είναι το Κράτος και το μεμονωμένο άτομο. Ασφαλώς, στις ποινικές δίκες, εκείνο που διακυβεύεται (η ελευθερία) είναι σαφώς σημαντικότερο και εγγύτερο του πρωτίστου μελήματος, δηλαδή της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αντιθέτως, το ότι απαιτείται, επί ποινικών υποθέσεων, να καταδειχθεί, πριν την έναρξη της διώξεως, ότι συντρέχουν πράγματι όλες οι προϋποθέσεις εκείνες που επιτρέπουν την έκδοση μιας ενδεχομένως καταδικαστικής αποφάσεως, προϋποθέτει την αναζήτηση της αρχικής αιτίας της δίκης στις πράξεις του κατηγορουμένου και όχι στην ενέργεια του Κράτους που κατηγορεί τον ενδιαφερόμενο ότι διέπραξε αδίκημα. Εν τούτοις, εάν το Κράτος έθετε τον κατηγορούμενο υπό προσωρινή κράτηση, και τούτο, επί δύο έτη και έξι μήνες χωρίς, για παράδειγμα, να αρχίσει η ποινική δίκη, θα υπολογίζαμε αναμφίβολα το χρονικό διάστημα από της ημερομηνίας κατά την οποία ο ενδιαφερόμενος στερήθηκε στην πραγματικότητα την ελευθερία του

Εν προκειμένω, το πρόβλημα των προσφευγόντων δημιουργήθηκε προφανώς από την απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως να προβεί σε απαλλοτριώσεις. Εάν δεν είχε υπάρξει η εν λόγω διοικητική πράξη, ουδέποτε θα είχε τεθεί θέμα δικαίας αποζημιώσεως. Είναι, κατά τη γνώμη μου, φυσικό, όταν η εκτελεστική εξουσία ενός Κράτους, κατά την άσκηση του *imperium* αυτής, ενεργεί πράξεις που έχουν ως αποτέλεσμα να θιγούν συμφέροντα ιδιωτών, ο εκτελεστικός κλάδος (στα πλαίσια της διοικητικής δίκης) ή ο δικαστικός κλάδος του Κράτους (στα πλαίσια της αστικής δίκης), να καταβάλλουν προσπάθειες για την ταχεία επίλυση της ιδιωτικής φύσεως διαφοράς, την οποία δημιούργησε το ίδιο το Κράτος.

Αφ' ης στιγμής εθίγη το συγκεκριμένο νόμιμο δικαίωμα (εν προκειμένω, το δικαίωμα στην ιδιοκτησία), καθίσταται προφανής η σύγκρουση συμφερόντων. Όσον αφορά το χρόνο κατά τον οποίο ανέκυψε η διαφορά αυτή, δεν θα πρέπει να υπάρξει, εν προκειμένω, καμία αμφιβολία. Κατά τη γνώμη μου, μόνον η περίοδος αδράνειας εκ μέρους του παθόντος, που καταδεικνύει μία προφανή έλλειψη ενδιαφέροντος για το θέμα, θα έπρεπε να μη συνυπολογισθεί στα πλαίσια της διερεύνησης του θέματος, εάν η διάρκεια της διαδικασίας υπήρξε υπερβολικά μεγάλη.

Στο σημείο αυτό, τίθεται επομένως το ερώτημα εάν, πράγματι, κατά την αρχική φάση της απαλλοτριώσεως, οι προσφεύγοντες αμέλησαν να διαμαρτυρηθούν. Άλλως ειπείν, θα πρέπει να αναρωτηθούμε σε ποιες ενέργειες θα μπορούσαν πράγματι να είχαν προβεί μετά τη δημοσίευση της αποφάσεως περί απαλλοτριώσεως. Εάν η μοναδική τους δυνατότητα ήταν να προσβάλουν την ίδια τη διοικητική πράξη (την περί απαλλοτριώσεως απόφαση ως συγκεκριμένη και όχι ως

αφηρημένη πράξη) ως αντισυνταγματική, θα πρέπει να αναρωτηθούμε το εξής: έπρεπε να ασκήσουν τέτοιου είδους προσφυγή; Εν τούτοις, αφ' ης στιγμής δεν επρόκειτο, εν προκειμένω, για μια συνήθη διαφορά ιδιωτικής φύσεως, θεωρώ ότι δεν θα έπρεπε να κρίνομε, για παράδειγμα, ότι δεν θα έπρεπε να αμφισβητήσουν τη συνταγματικότητα της αποφάσεως απλώς και μόνο για να αποδείξουν ότι είχαν έννομο συμφέρον, να τους καταβληθεί, δηλαδή, δικαία αποζημίωση για την απώλεια του δικαιώματός τους στο σεβασμό της περιουσίας τους. Είναι προφανές ότι οι πιθανότητες των προσφευγόντων για ευμενή έκβαση τέτοιου είδους διοικητικής διαδικασίας ήταν λίαν περιορισμένες.

Εξ άλλου, δεν θα ήταν λογικό να θεωρήσομε ότι θα έπρεπε να αντιταχθούν στην απαλλοτρίωση αυτή καθεαυτή. Ως καλοί πολίτες, έχουν το δικαίωμα να δέχονται ότι προηγείται το δημόσιο συμφέρον σε θέματα απαλλοτριώσεως ακινήτων. Πώς, λοιπόν, να τους καταλογίσομε ότι δεν αντιτάχθηκαν στην απαλλοτρίωση αυτή καθεαυτή, αφού είναι δυνατόν τούτη να μη τους έχει δημιουργήσει κανένα πρόβλημα και το συγκεκριμένο συμφέρον τους να περιορίζεται στην άμεση σε αυτούς καταβολή δικαίας αποζημιώσεως για τη ζημία την οποία υπέστησαν;

Τούτο συνεπάγεται, προφανώς, ότι οι προσφεύγοντες ήταν εκ του νόμου υποχρεωμένοι να αναμείνουν την εκδίκαση της αιτήσεως αποζημιώσεως, την οποία κατέθεσαν, και την έκδοση της σχετικής αποφάσεως. Σημειωτέον ότι η εν λόγω υπόθεση ήταν μία από τις περίπου εκατόν ογδόντα συναφείς υποθέσεις. Όσον αφορά το επιχείρημα, σύμφωνα με το οποίο επρόκειτο, εν προκειμένω, για πολύπλοκη υπόθεση, τόσο από νομικής

απόψεως όσο και από πραγματικής, το ορθό είναι να απαντήσουμε στο ερώτημα: πώς εξηγείται η καθυστέρηση που σημειώθηκε κατά την έκδοση της δικαστικής αποφάσεως: η πρωτοβουλία και η επιλογή της χρονικής στιγμής ήταν θέμα του Κράτους, το οποίο όφειλε να είναι έτοιμο να αντιμετωπίσει ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Τα συμπεράσματα που συνάγονται, όσον αφορά τον υπολογισμό των προθεσμιών, είναι, κατά τη γνώμη μου, αρκετά σαφή.

Το θέμα του μη αμφισβητήσιμου τεκμηρίου εξετάσθηκε, τόσο στα πλαίσια της παρούσας υπόθεσης όσο και στα πλαίσια άλλων συναφών υποθέσεων, και αναγνωρίζω ότι είναι δύσκολο να δεχθεί κανείς ένα τόσο ανελαστικό σύστημα, όσον αφορά τον προσδιορισμό των αποζημιώσεων προκειμένου περί απαλλοτριώσεως. Εν τούτοις, θα ήταν ίσως χρήσιμο να διερευνηθούν οι πραγματικές διαδικαστικές φύσεως επιπτώσεις αυτού του είδους τεκμηρίου *juris et de jure*. Οι επιπτώσεις των μη αμφισβητήσιμων τεκμηρίων είναι σχεδόν ίδιες με εκείνες των εικονικών στοιχείων. Έχουν διεξαχθεί πολλές συζητήσεις -με τη συμμετοχή συγγραφέων, όπως ο Jeremy Bentham, διότι το *common law* έβριθε παντός είδους εικονικών στοιχείων και τεκμηρίων- σχετικά με τις πραγματικές επιπτώσεις των τεκμηρίων και των εικονικών στοιχείων επί ειδικών νομικών θεμάτων. Εν τέλει, ένα μη αμφισβητήσιμο τεκμήριο συμψηφιστικού οφέλους χρησιμεύει προφανώς ως φραγμός σε διαφορές που αφορούν το θέμα το οποίο ρυθμίστηκε με το τεκμήριο.

Ο παθών, ο οποίος υπέστη ζημία εξαιτίας του μη αμφισβητήσιμου τεκμηρίου, εμποδίζεται, από διαδικαστικής απόψεως, να αναλάβει φυσιολογικό βάρος της αποδείξεως, αφού η απόδειξη της προκληθείσας ζημίας από ορισμένες πτυχές της απαλλοτριώσεως θεωρείται, λόγω του τεκμηρίου, απαράδεκτη. Εν

προκειμένω, οι προσφεύγοντες δεν είχαν τη δυνατότητα να αποδείξουν ότι οι αφηρημένες επιπτώσεις του τεκμηρίου ήταν συγκεκριμένα εικονικές, δηλαδή σε πλήρη αντίθεση με την πραγματικότητα. Τι πιο λογικό, αφ' ης στιγμής αντικείμενο μη αμφισβητήσιμου τεκμηρίου αποτελεί στην πραγματικότητα η πρόληψη διαφορών επί ορισμένων θεμάτων (ιδιαίτερα ευαίσθητων);

Θα πρέπει, λοιπόν, να αναρωτηθούμε αν, σε περίπτωση που δεν θα ήταν δυνατό να αποδειχθεί ότι πρόκειται για αναλογικό μέσο που επιτρέπει την υλοποίηση ενός νόμιμου σκοπού, ένα μη αμφισβητήσιμο τεκμήριο δεν συνεπάγεται, εκ των πραγμάτων, άρνηση προσβάσεως σε δικαστήριο, όσον αφορά το σχετικό με αυτό ζήτημα. Αφού, όμως, ούτως ή άλλως, η πλειοψηφία έκρινε ότι το επίδικο τεκμήριο είναι απαράδεκτο εν προκειμένω, δεν θα αναφερθώ περαιτέρω στα θέματα της αναλογικότητας, κλπ. Το μόνο που θα ήθελα να επισημάνω, είναι ο πρόδηλα απαράδεκτος χαρακτήρας του μη αμφισβητήσιμου τεκμηρίου, τόσο στην παρούσα υπόθεση όσο και σε άλλες υποθέσεις.

Εάν αναλύσουμε το μη αμφισβητήσιμο τεκμήριο ως δικονομική παραβίαση του δικαιώματος προσβάσεως σε δικαστήριο (όσον αφορά το σχετικό προς αυτό θέμα), την ευθύνη φαίνεται ότι φέρει το Κράτος, επειδή δεν έλαβε χώρα και δεν μπόρεσε να λάβει χώρα εξέταση του θέματος της αποζημιώσεως από δικαστήριο. Εάν η υπόθεση εισάγεται ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ενώ δεν έχει καθορισθεί σαφώς το ύψος της αποζημιώσεως, αντιμετωπίζομε τότε μία περίπτωση στην οποία η αίτηση του προσφεύγοντος για συγκεκριμένη αποζημίωση θα έπρεπε να συνεπάγεται συγκεκριμένες αντιρρήσεις εκ μέρους του Κράτους. Τώρα πλέον, και σε κάθε

ΓΝΩΜΗ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΣΥΜΦΩΝΗ
ΚΑΙ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΔΙΑΦΟΡΗ
ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΩΝ THOMASSEN ΚΑΙ PANTIRU

(μετάφραση)

Συμφωνούμε με τη διατυπωθείσα από την πλειοψηφία άποψη, και κρίνουμε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1.

Εν τούτοις, εν αντιθέσει προς τη διατυπωθείσα από την πλειοψηφία γνώμη και για τους λόγους που αναφέρονται στην παράγραφο 2 της γνώμης του κ. GAUKUR JORUNDSSON, διαπιστώνουμε, επίσης, ότι αγνοήθηκε το άρθρο 6 § 1 της Συμβάσεως.